

III. LOODUS JA HALDJAD

TAEVATAAT

21. Baltikumi vanema aja teoloogest kronistid näevad paganust kirikliku prilli läbi: paganad teeninuvat õige jumala asemel kuradlt. Ja sellepärast nad annavad juba a priori kõigile paganuse mütoloogilisile nimedele halva sisu ja tähenduse ning sellepärast nad nimetavad ja kupeldavad küll paganate “kuradeid”, kuna kõik vanemad kroonikad vaigivad sumuks ja olematuks paganate taevataadi, sest et see on — identifitseeritud ristiusu Jumalaga. Nõndaviisi seletab prof. Šmit (Šm, LM 6, 10—11, vrld. lhk. 31.), miks on säilind vanemast ajast küllalt igasugu kahtlasi läti-leedu-preisi “kuradite” ja muude haldjate nimetusi kuna taevataadi nimi mainitakse Lätis esimest korda alles 17. sajandil katoliku preester Paul Einhorni kirjutusis (Vt. Script. rerum Livon. II 571—652.). Läti rahvalaulud annavad aga Šmitile täieliku õiguse asetada taevataadi üldisesse haldjate perre samaväärse liikmena nagu näit. tuulema, pikseisa, mereema jne., olgugi et ristiusu mõjul taevataat on suland tugevasti kristlikku Jumalasse.

Kuna läti rahvaluules taevaisa (= debess tēvs, deminutiivselt d. tētiņš) esineb nii mõnigi kord ja üsna mitmekesise tegelasena (Näit. LD 9291, 31167, 31834, 33718, 33720. Võrratult sagedamini esineb dainades siiski Jumal = Dievs. Ülevaate läti taevataadist ja jumalast pakub Šm, LM 11—13, 31; vt. ka Šm, LPT I 26. Eesti andmeid vt. Eisen, EM I 170—173.), siis Liivis sellevastu mäletetakse temast võrdlemisi kaunis vähe. Liivi keeli taevas = tōvaz : touvōd (lvÜ) tähendab ühel hoobil nii taevast kui ka ilma ja tormi (vrld. lt. Gaiß ‘der Luftraum, die Luft, das Wetter’ — negaiß ‘das Unwetter’, Ulm); siis vastavalt ka “taeva” haldjad võivad esindada kord taeva, teinekord aga tuule ja tormi haldjaid, nii näit. üldtuttava tuulehaldja — tuulema — kõrval esineb ka “taevaema” — touvō-jema (Pr) tormiema tähenduses (vt. § 86). Spetsiaalsemalt just taeva haldjana esineb nagu Lätis ja Eestiski taevataat = touvō-tōt’i (lvI) ~ touvō-tāt’i (lvL). Taevataadi kõrval öeldakse ka lihtsalt taat = tōt’i (L, Kr) või taas taevaisa = touvō-iza (L 28), taevavalitseja = touvō-vōl’ikšiji (Ii, V), vrld. eelpool juba mainitud taevaisand = touvō-izand (Pr — vt. § 12). Tähtsa mälestuse on jäädvustand meile SjWied (LWb ja LGr 359, 9) Salatsi liivist nimetuses vanaisa = vana iza pikse tähenduses (ligemalt vt. § 28).

Kuid pääle nimetuse taevataadist teatakse Liivis väga vähe olulist: ta figureerib mõnes jutustuses (L 28 = S. 55 + 72, Kr 17 = US. 40; Pr 127 = S. 14); kui sähvateleb pikne, siis öeldakse, et taevataat riidleb (L, Pr, V — vt. § 30); kui sajab palju lund või vihma, siis öeldakse, et taevataadi lapsed (L, Pr) või vana jumala lapsed (L, V) vallatelevad või et vanataati-vanamemme jahvatavad püüli (L, Ii, Kr — vt. § 33); kui merel mässab kole torm, siis palutakse taevataadi resp. tormitaadi käest abi (L — vt. § 38); tuult nimetatakse üldiselt taevataadi (Pr) ehk lihtsalt taadi (L) hobuseks (vt. § 36), kuna vikerkaart taas (taeva-?) ema vööks (L — vt. § 27), — taeva emast harilikult küll juttu ei tehta, vaid vastandiks meestesoost taevataadile asetatakse naiseliku printsipi kehastajana ikka maaema (vt. §

47) (Samuti Lätis — vt. Šm, LM 13—14. Läti dainades taevaema nimi esineb ainult üks kord (LD 415), kuna mõnes laulus esineb veel jumalaema nimi (LD 7964, 16978⁹, 33789, 33949, 34054), mis näib põlvnevat vene богоматерь'ist (vrld. Šm, LM 13).). On säilund pisikene mälestus isegi taevataadile ohverdamisest: jõuluööl viidud toa pääle rooga, et see taevataat kah saaks süüa (*V). — Üldiselt aga taevataat Liivis on identifitseerund osalt pikse, osalt tuule ja ilma haldjatega, kõige enam ristiusu Jumalaga. Ristiusu mõju on läind isegi nii kaugele, et taevataadi perekondliku seisu analüüsimisel jõutakse arvamisele: Maarja = Mõr'i on taevataadi ema (V — kas vast veneusuliste божья мать, богоматерь mõjul, vrld. Šm, LM 13) ja inglid = engöld on taevataadi lapsed (Kr, V). Ning kristlik ema uinutab oma hälli-last lauluga:

Maga, mu pisike kanake, maga:
taat sind hoiab inglitega.
Maga nüüd hommikust saadik,
kunas kuked laulavad kikirigi!

LF I Kr 127 (Selle lastelaulukese läti vasteid vt. LD I lhk. 344 ja A. Bērzkalne kogudes: LFK, Bdz 6,1; 10,1; 83,1; 106, 26 jne.)